

ŽEMAITIJA LIETUVOS TŪKSTANTMEČIO KELYJE

GINTAUTAS ČIŽIŪNAS

Žalvarinė segė. IX–X a. Lietuvos nacionalinis muziejus

Kas vyko iki XIII a. pradžios?

Žinių apie Žemaitijos ir visos Lietuvos priešistorinius laikus rašytiniuose šaltiniuose yra išlikę mažai. Kas tuo metu šiose teritorijose vyko, kokie žmonės gyveno, daugiausia sužinome iš archeologinių tyrinėjimų. Nemažai žinių suteikia ir kalbininkai, ypač tyrinėjantys vandens telkinių vardus.

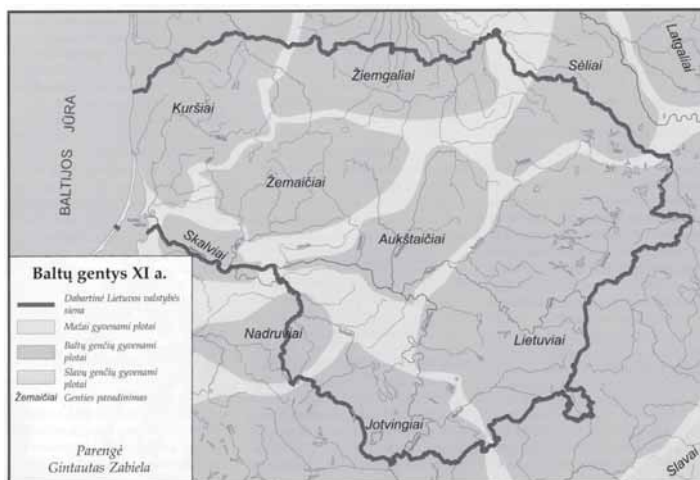
Prieš XVIII–XVI tūkstantmečių pr. Kr. iš mūsų gyvenamųjų teritorijų atsitraukus ledynams, oras čia palaipsniui pradėjo šilti, tundrą pakeitė miškai, ir, kaip rašo Zigmantas Kiaupa „Lietuvos valstybės istorijoje“ (Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 15), per kelis tūkstantmečius susidarė istorinių laikų gamtinės sąlygos, tinkamos javams, šakniavaisiams, linams auginti.

Pirmieji žmonės Lietuvos teritorijoje įsikūrė apie XVI tūkstantmetį pr. Kr., kai čia augo tundra. Jie pradėjo kurtis upių, įtekančių į Baltiją, pietryčiuose – Priegliaus, Nemuno, Ventos, Lielupės, Dauguvos upynuose. Tai buvo klajokliai medžiotojai ir žvejai. Nuolat gyventi žmonės čia pradėjo apie X tūkstantmetį pr. Kr. Jie augino naminius gyvulius, dirbo žemę. Istorikų tyrimai rodo, kad šie žmonės nebuvo dabartinėse lietuvių žemėse gyvenusių baltų protėviai.

Apie 3000–2500 m. pr. Kr. Lietuvos teritorijoje įsikūrė žmonės, priskiriami virvelinės keramikos kultūrai. Tuo laikotarpiu Europinėje dalyje įsigalėjo indoeuropiečių prokalbė, indoeuropiečiai pradėjo skaidytis į etninius darinius, atsirado baltų. Nustatyta, jog baltiški vietovardžiai (daugiausia vandenvardžiai) yra paplitę žemėse tarp Vyslos žemupio ir Volgos bei Dniepro aukštupių, tarp Dauguvos ir Pripetės.

Gyvenimas mūsų kraštuose pradėjo greitai keistis apie 1800–1600 m. pr. Kr., čia pasirodžius žalvariniams dirbiniams.

Baltai kūrėsi gyvenvietėse. Daugėjant kontaktų su kaimynais, jie buvo priversti rūpintis savo saugumu – pradėjo statyti įtvirtintas gyvenvietes. Jas dažniausiai įkurdavo ant kalvų (piliakalniuose). V–VIII a. padaugėjo papilų gyvenviečių, kurios buvo statomos ar-

Baltų gentys XI a. Gintauto Zabiela sudarytas žemėlapis

čiau dirbamų laukų. Piliakalniai tuo metu tapo atskirų šeimų pilimis arba bendruomenių slėptuvėmis. I–II a. sandūroje nemažai buvo ir toliau nuo pilių įsikūrusių gyvenviečių (kaimų). Tuo laikotarpiu formavosi baltų gimininės bendruomenės. Mūsų eros pirmojo tūkstantmečio pradžioje gyventojus vis dažniau vienijo ne giminystės, o žemės, teritoriniai ryšiai.

Baltų gyvenimas tuo laiku buvo gana uždaras, ryšiai su kaimynais silpni. Kiek labiau plėtotą tik prekyba – buvo įsivežami metalo dirbiniai, o išvežamas gintaras, kailiai.

Spėjama, kad baltai rašytiniuose šaltiniuose galėjo būti pradėti minėti apie 450-uosius metus (Herodotas rašo apie šiaurinius skitų kaimynus budinus (*Boudinoi*) ir neurus (*Neuroi*). Manoma, kad neurai buvo rytiniai baltai).

Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpiu II–VIII a. dabartinėje Lietuvos teritorijoje gyvenę žmonės, anot Z. Kiaupos, „buvo tarsi pasaulio pakraštyje“. Antikos laikais jie skyrėsi nuo graikų ar romėnų, buvo barbarai, viduramžiais juos nuo krikščioniškojo pasaulio skyrė pagonybė. XII a. baltai ir jų šiauriniai kaimynai, finougrų gentys (lybiai, estai), vieninteliai Europoje liko pagonybės ir savaime turėjo tapti krikšto misijų objektu. Tuo pradėjo rūpintis tiek krikščionybės sklaidos centrai – popiežius ir Bizantija, tiek ir naujakrikštai kaimynai. Šie turėjo ir kitų interesų: prisijungti žemių, gauti duoklių.

Lietuvos vardas pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas pasakojant apie 1009 m. vykusią Brunono misiją, kurios tikslas buvo pagoniškame baltų krašte platinti krikščionybę. XI a. pradžios kronikoje – Kvedlinburgo Šv. Servacijaus vienuolyno analuose – rašoma: „1009 metais Šventasis Brunonas, vadinamas Bonifacu, arkivyskupas ir vienuolis, vienuoliktas savo tapimo vienuoliu metais Rusios ir Lietuvos pasienyje pagonių nužudytas su 18 saviškių kovo 9 dieną, nukeliavo į dangų.“

Antrą kartą Lietuva rašytiniuose šaltiniuose paminėta apibūdinant 1040 m. vykusį Kijevo Rusios valdovo Jaroslavo žygį į Lietuvą.

Pirmieji lietuvių žygiai į Rusiją rašytiniuose šaltiniuose minimi nuo 1162 metų.

Antrojo mūsų eros tūkstantmečio pradžioje, anot Z. Kiaupos, „baltų gentys, tarp jų ir lietuviai, vis labiau įsitraukė į regiono politinius procesus. [...] Iki XIII a. lietuvių vardų rašytiniuose šaltiniuose neaptinkame.“